

ISSN 0027-8084

УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

L/2

БЕОГРАД
2019

Наш Језик

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

БОСКО

Година I Свеска 1

БЕОГРАД

1932

НАШ ЈЕЗИК

L CB. 2

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Ђорђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Ову свеску *Нашег језика* приредиле су
др Марина Николић и др Марина Спасојевић.

Рецензенти
др Марина Николић, др Владан Јовановић,
др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjezikisjsanu@gmail.com.

Штампа Планета принт, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); Н.С. Књ. 1 (1949/1950)–. – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1932/1933– (Београд, Планета принт).

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

Проф. др Срето Танасић, дописни члан АНУРС

*Радове на сѣраницама овог броја
часописа Наш језик колеге,
пријатељи и некадашњи студенти
посвећују проф. др Срећу Танасићу,
дописном члану АНУРС,
поводом седамдесет година живота
са искреним жељама за другим животом
и непрекидним стваралаштвом*

НАШ ЈЕЗИК

Књига L

Св. 2 (2019)

САДРЖАЈ

Повод

Седамдесет година живота др Срете Танасића – пола века љубави према српскоме језику (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) . . .	1–7
Библиографија радова др Срете Танасића (ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ)	9–30

Срето Танасић у српској лингвистици

Стандардизација српског језика и језичка култура у проучавањима Срете Танасића (МАРИНА М. НИКОЛИЋ)	31–37
Срето Танасић против језичких манипулација (БИЉАНА С. САМАРЦИЋ)	39–47
Значај Танасићевих истраживања за лексикографски третман трпног глаголског придева у Речнику САНУ (ЈОВАНА Б. ЈОВАНОВИЋ)	49–57

Акцентологија и фонологија

Силазни акценти на непочетним слоговима ријечи у српском књижевном језику (МИЛОРАД П. ДЕШИЋ)	59–64
О прозодијским аспектима риме у српској поезији (ДРАГА С. ЗЕЦ)	65–75
Белићеви погледи на акценте и културу говора у часопису <i>Наш језик</i> из данашње перспективе (АЛЕКСАНДРА Р. ЛОНЧАР РАИЧЕВИЋ, МАРИНА С. ЈАЊИЋ)	77–85
О неким спорним рефлексима <i>jaīa</i> (САЊА М. КУЉАНИН). . . .	87–93

Морфологија и творба речи

О архаизмима у српском језику, посебно граматичким (ПРЕДРАГ Ј. ПИПЕР)	95–107
--	--------

Прелазни карактер префиксоида у савременом српском језику (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ)	109–116
Морфолошка средства којима се појачава или ослабљује значење мотивне речи у творби (нацрт за једну могућу морфологију градуабилности) (МИРЈАНА К. ИЛИЋ)	117–122
Статус лексеме <i>сам</i> у савременом српском језику (АНА М. ЈАЊУШЕВИЋ ОЛИВЕРИ)	123–129
Узвици у служби других врста речи у српском језику (ИВАНА В. ЛАЗИЋ-КОЊИК)	131–139
Експресивна вредност збирних именица које означавају етничке, националне, верске групе (ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ)	141–150
О могућим семантичким дистинкцијама глаголских именица у српском језику <i>признање</i> : <i>признавање</i> , <i>придружење</i> : <i>придруживање</i> и сл. у контексту актуелне политике (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ)	151–159
Видско парњаштво и акционалност (префикс <i>за-</i>) (ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ)	161–168

Синтакса и семантика

О двјема спорним конструкцијама у српском језику (<i>за</i> + инфини- тив и <i>за</i> + акузатив у значењу одређивања правца кретања) (БРАНИСЛАВ М. ОСТОЈИЋ)	169–176
Значење и контекст: неки проблеми око значења и употребе гла- голских личних облика (РАДОЈЕ Д. СИМИЋ, ЈЕЛЕНА Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ)	177–187
О реченицама са спојем <i>а</i> и у везничкој позицији (МИЛОШ М. КОВАЧЕВИЋ)	189–196
Синтаксичке конструкције ‘ <i>глагол + ми се</i> ’ у српском језику (ДИМКА В. САВОВА)	197–204
О једној посебној контрафактивној конструкцији у српском језику (ЉУДМИЛА В. ПОПОВИЋ)	205–220
Синтакса и семантика предикатског израза <i>ујознаћи</i> (<i>се</i>) (ВЛАДИСЛАВА Ж. РУЖИЋ)	221–236
О предлогу <i>йоврх</i> (ДУШКА Б. КЛИКОВАЦ)	237–258
Синтакса и семантика предлога <i>йри</i> (ИВАНА Н. АНТОНИЋ) ..	259–268
О српском глаголу <i>радићи</i> (НАДА Л. АРСЕНИЈЕВИЋ)	269–280
Значењски ресурси функционалних глагола: на примеру предик- ата ‘ <i>сукобити се</i> ’ (МИЛИВОЈ Б. АЛАНОВИЋ)	281–288
Утицај полипрефиксације глагола на њихово синтаксичко окружење (МИЛИЦА Љ. СТОЈАНОВИЋ)	289–295
О (лексичко-граматичким) значењима глаголских речи (ИВАНА Р. ЈОВАНОВИЋ)	297–306

Негација као језичка категорија – општи осврт (ЈЕЛЕНА Л. ПЕТКОВИЋ)	307–314
Један тип безличних реченица у српском и руском (у контексту језичке слике света) (БИЉАНА Ж. МАРИЋ)	315–322
Асиндетске структуре с концесивним значењем у савременом српском језику (МИЈАНА Ч. КУБУРИЋ МАЦУРА)	323–334
О употреби израза <i>један/једно с другим</i> и <i>једна с другом</i> у српском језику (ИВАНА З. МИТИЋ)	335–342
Линеаризација протосоцијативних и псеудосоцијативних кон- струкција у српском језику (МАРИЈА М. ОПАЧИЋ)	343–351
Императив као маркер неочекиваности (ДРАГАНА М. КЕРКЕЗ) ..	353–359
Статус финалних реченица у <i>Зборницима закона и уредбених</i> <i>указа</i> из пете деценије 19. века (ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ)	361–368

Лексикологија, лексикографија и терминологија

Рјечници као средство успостављања ауторитета (ДАНКО М. ШИПКА)	369–386
Слов'янська термінографія кінця ХХ – початку ХХІ століть у діалози традиційної та електронної бібліографії (ВІКТОРИЈА Л. ІВАЩЕНКО)	387–397
Нова лексика у области туризма у савременом српском језику (ЂОРЂЕ Р. ОТАШЕВИЋ)	399–408
Саобраћајна терминологија у савременом српском језику (ГОРДАНА Д. ДИМКОВИЋ ТЕЛЕБАКОВИЋ)	409–418
Винаверове крушке <i>крусијуменка</i> и <i>бергамка</i> и ријеч-двије по- водом њих (НЕЂО Г. ЈОШИЋ)	419–427
Назви за печурке у српским народним говорима (МАРИНА С. ЈУРИШИЋ, ЈЕЛЕНА Д. ЈАНКОВИЋ)	429–439
Турцизми у 20. тому Речника САНУ (МАРИЈА С. ЂИНЋИЋ) ..	441–448
Прилог опису семантике придева <i>йразан</i> (НАТАША М. МИЛАНОВ)	449–456
Једно запажање о прилогу <i>вуковски</i> у српском језику (ИРЕНА Р. ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ)	457–463

Стилистика

Превођење као креативни и лингвистички изазов у савременом српском језику (НЕНАД Б. ВУКОВИЋ)	465–471
О стилистичким особинама Андрићева наратива у роману <i>На</i> <i>Дрини ћуџија</i> (ГАЛИНА Г. ТЈАПКО)	473–485
Заграде у Андрићевим романима (БРАНКО Ђ. ТОШОВИЋ)	487–494

Суфикси <i>-ица</i> и <i>-ка</i> у језику Петра Кочића (ДРАГО В. ТЕШАНОВИЋ, ДРАГАНА Д. ЛАЗИЋ)	495–506
Индивидуална лексика у дјелу Исидоре Секулић (творбено- -семантичке одлике именица) (ВЕСЕЛИНА В. ЂУРКИН)	507–520
„Унутрашњост“ поетонима <i>Тигар</i> Бранка Топића (МИРЈАНА Н. СТОЈИСАВЉЕВИЋ)	521–527
(Не)референцијалност антецедента релативних клауза у песми „Он“ Сунчице Денић (ТАЊА З. РУСИМОВИЋ)	529–540

Прагматика

О пружању утехе саговорнику у говору свакодневне комуникације (БОЈАНА С. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	541–550
Реторичка структурална теорија и реализација елементарних јединица дискурса на примеру онлајн коментара у српском и руском језику (РАДОСЛАВА М. ТРНАВАЦ)	551–570

Дијалектологија

О једној старој падежној конструкцији у говору источнобосан- ских Ера – генитив издвајања из скупине (СЛОБОДАН Н. РЕМЕТИЋ)	571–576
Третман полисемије и хомонимије у дијалекатским речницима (МАРТА Ж. БЈЕЛЕТИЋ)	577–585
Језичке крхотине и дијалекатски речник (НЕДЕЉКО Р. БОГДАНОВИЋ)	587–593
Говори Црне Горе у основици српског књижевног језика (МИОДРАГ В. ЈОВАНОВИЋ)	595–603
Западнобоснијска диалектна лексика в общесербском контек- сте (на примере говора Манячи) (ЕКАТЕРИНА И. ЯКУШКИНА)	605–613
Неке позајмљенице у коларској терминологији говора Карашева (МИХАЈ Н. РАДАН, МИЉАНА-РАДМИЛА М. УСКАТУ)	615–626
О акценту као прилогу очувању дијалекта (ЈОРДАНА С. МАРКОВИЋ)	627–636
Репартиција рефлекса вокалног <i>л</i> у говорима Лужнице и Пирота (ЉУБИСАВ Н. ЋИРИЋ)	637–644
Рефлекси финалног <i>л</i> у лексеми <i>заова</i> у говорима призренско- -тимочке дијалекатске зоне (АНА Р. САВИЋ-ГРУЈИЋ)	645–653
Вокалске редукције у говору Бастаса (ДРАГОМИР В. КОЗОМАРА)	655–662
О приступима у досадашњим истраживањима синтаксе падежа у херцеговачко-крајишким говорима (ЗОРАН М. СИМИЋ)	663–677

Циљне (намерне, финалне) реченице у сиринићком говору (РАДИВОЈЕ М. МЛАДЕНОВИЋ, БОЈАНА М. ВЕЉОВИЋ)	679–685
Вербализација концепта <i>здравље</i> у тимочко-лужничким говорима (ТАЊА З. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	687–694

Ономастика

Marginalia onomastyczne (ZUZANNA V. TOPOLINSKA)	695–698
О релационим микротопонимима у Рађевини (МИРЈАНА С. ПЕТРОВИЋ-САВИЋ)	699–705
Прилог реконструкцији ојконима <i>Вогоића</i> (ЈЕЛЕНА В. ЈАЊИЋ)	707–714

Социолингвистика

Linguistic Ideology and the Art of Re-Edition on the Second Edition of Ioann Rajić's <i>History of Various Slavic Peoples</i> (1823) (МОТОКИ У. НОМАЧИ)	715–725
Знање студената о ауторству наших правописа (ВЕЉКО Ж. БРБОРИЋ)	727–735
Стандардни и матерњи језик из другачије перспективе (НАТАША Б. КИШ)	737–744
О уништеном писаном наслеђу на Косову и Метохији (на при- меру сачуваног дела једне породичне архиве) (МИТРА М. РЕЉИЋ)	745–752

Лингвокултурологија

Сложенице са именицом <i>вода</i> у српским народним говорима и српској култури (СОФИЈА Р. МИЛОРАДОВИЋ, ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ)	753–763
„Богатство“ – конвенционални суд у систему вредности у срп- ском језику и култури (НАТАША С. ВУЛОВИЋ)	765–772
Стереотип о Ери (ДАНИЈЕЛА С. СТАНИЋ)	773–781

Граматографија

Српско-рускословенски међуодноси у српским граматикама рускословенског језика прве половине 19. века (НАЈДА И. ИВАНОВА)	783–790
<i>Србска Грамаџика за гимназијалну младежъ Княжесѣтва Србіе</i> Владимира Вујића (1856) (МИЛОШ Ћ. ОКУКА)	791–802

Библиографија

Преглед библиографија објављених у часопису <i>Наш језик</i> (АНА В. ГОЛУБОВИЋ)	803–811
--	---------

Оригинални научни рад
Примљено 7. новембра 2019. г.
Прихваћено 16. децембра 2019. г.

РАДОЈЕ Д. СИМИЋ
ЈЕЛЕНА Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ*
(Универзитет у Београду,
Филолошки факултет,
Катедра за српски језик
са јужнословенским језицима)**

ЗНАЧЕЊЕ И КОНТЕКСТ: НЕКИ ПРОБЛЕМИ ОКО ЗНАЧЕЊА И УПОТРЕБЕ ГЛАГОЛСКИХ ЛИЧНИХ ОБЛИКА

Аутори се у предложеном раду баве појмом 'контекста' и 'контекстуализације', који је у своја разматрања о употреби личних глаголских облика увео Срето Танасић. Ми ћемо покушати да подробније опишемо и дефинишемо тај појам.

Кључне речи: значење, (јукста/апо/ат/интра)контекст, контекстуализација, глаголски облик.

1. О теми

1. Повод за овај рад представља мишљење које је изразио француски лингвиста П. Л. Тома (2007) о једној особености перфективних глагола коју Белић у својим истраживањима – по његову мишљењу – није приметио, нити његова пунктуална теорија допушта да је примети, а то је нпр. да перфективни глаголи на семантичком плану нису увек носиоци тренутности. Напомену Ћ. Грубора: „*Дићи се измучио док је, за сат, дигао сидро са дна мора, а Белић му признаје само тренутак*“ – Тома поткрепљује даљим примерима типа: 'Принцеца је преспавала

* jelenajo@beograd.com

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Српски језик и његови ресурси* (бр. 178006), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

сто година у дворцу усред шуме', додајући овоме и обратне примере тренутног значења имперфективних глагола: 'Гледао ју је само једну секунду'.

2. Ово је наравно само доказ да граматичке категорије у целини, па и глаголски вид међу њима, не копирају ропски природне односе, већ их увек на специфичан начин одражавају системом односа у самом језику; под притиском контекста, међутим, подложни су варијацији, па и неутрализацији. 'Гледао ју је' не зависи од дужине трајања, већ од тога да ли је гледањем обухваћена целина радње, или је она ухваћена као процес којем се не виде границе. Не слажемо се са Томаовим (и Груборовим) занемаривањем контекста, и отклана од основног значења форми под његовим притиском ('за сат', 'сто година'). Размотримо још неке случајеве и утврдити улогу контекста у реализацији зачења глаголских облика.

3. Ослонац за расправу биће нам схватања С. Танасића (2005: 345–476) формулисана у синтетичкој студији објављеној у оквиру обимне *Синџаке савременог српског језика* ауторског колектива (Пипер и др. 2005) у редакцији М. Ивић.

2. Расправа

1. Лингвистичкој грађи могуће је прићи, и прилази се са врло различитих страна, а то води разноликим резултатима и схватањима и теоријским убеђењима. У расправи о постављеним питањима ми нећемо ићи даље у прегледу ранијих достигнућа у области о којој је реч од линије са које је сам С. Танасић (345–346) кренуо – од схватања Александра Белића о индикативу и релативу (в. нпр. Белић 1998: 202, 223 и д.). Ту чињеницу Танасић тумачи друкчије од Белића: као двојакост 'темпоралне детерминације':

Образујући реченични предикат, временски глаголски облици (а, под одређеним контекстуалним условима, и модални) служе као примарно средство за темпоралну детерминацију саме предикације. Смисао темпоралне детерминације глаголским обликом састоји се у ситуирању предикације у одређени временски простор. То се чини тако што се глаголским обликом у предикату исказује радња временски одређена према некој тачки у времену. С обзиром на то која се тачка узима за временско одмеравање радње говоримо о врсти временске детерминације глаголским облицима [...]

Говори се, наиме, о индикативној и релативној детерминацији. Ова подела се врши на основу тога према којој тачки у времену се одме-

рава моменат вршења радње (= време предикације). Када се моменат вршења одмерава према моменту говора, онда је посреди индикативна детерминација [...]

Кад се радња јавља као истовремена, прошла или будућа у односу на неку другу радњу исказану (временским) глаголским обликом, реч је о релативној временској детерминацији [...]

а) Прва битна ствар у Танасићевим објашњењима јесте оно што он назива 'детерминацијом'. Предикат је у тим објашњењима 'детерминативна' реч у односу на субјекат, с којим чини јединствену конструкцију. 'Временска детерминација' може сугерирати да предикат 'временски детерминише' субјекат. Субјекат, међутим, није 'временски детерминабилан'. Зато је можда ближе истини Белићево (1998: 69) мишљење да се глаголским личним обликом радња „приписује лицу као особина за извесно време“. Изгледа да је боље рећи да је та 'особина' личним глаголским обликом 'овременејена' (ако хоћемо: 'темпорализована'). Дакле, детерминатив је сам носилац временског значења, и то са поласком од неког упоришта чији стожер чини време говорења, иако није увек 'временски одређена'.

(1) Време говорења, према томе, упориште је за темпорализацију глаголског личног облика, али то не мора бити експлицитно поменуто (а може: 'управо', те 'сада', 'овог часа' и сл.): – *Јован (ујраво) ђолази у школу.* – За овај случај вреди објашњење А. Белића (1998: 226), по којем „нису потребни никакви знаци да се обележи презент, већ је довољна његова напоредност са говором говорног лица: управо, говор говорног лица и јесте реченица у првом или којем другом лицу које оно изговара. Радња те реченице и јесте напоредна са самим изговарањем њеним. Своју 'истовременост' презент остварује простом употребом у реченици која описује садашњи догађај – дакле – у посебном контексту.

(2) Време говорења може бити двоструко реализовано. То се дешава у декларативним реченицама – када говорно лице извештава о говору субјекта управне реченице, а зависна о садржају тога говора. Управна реченица посредује између догађања у зависној клаузи и времене говорења: – *Мама јавља баки како Јован (ујраво) ђолази у школу.* – *Мама је јавила баки како Јован (ујраво) ђолази у школу.* – У првом од два случаја говорно лице 'реферише' о 'маминој' (тј. субјекта реченице) говорној активности у време кад и само говори, а мама говори о догађају који је истовремен са њеним говором и говором извештача. У другом пак случају додај означен презентом 'полази' истовремен је са говором субјекта управне реченице, а претходи говору говорног лица.

(3) Постоје и други начини посредног овременавања глаголског облика у предикату: – *Изненада сѝигли гостѝи, а Јован (уѝраво) ѝолази у школу.* – *Беше ѝола осам, и Јован (уѝраво) ѝолази у школу.* – Прва од две реченице у почетном примеру описује прошли догађај, а друга упућује на истовремени Јованов полазак у школу. Тако је презентска радња посредством контекста окарактерисана као прошла у односу на време говорења. У другом случају ’беше пола осам’ упућује на прошлост у односу на време говорења, а презент ’полази’ имплицира истовременост са тим прошлим временом.

(4) Презент може и друкчије бити употребљен: – *Јован на време ѝолази у школу.* – *Јован ѝолази школу „Мајка Југовића“.* – Говорно лице не извештава о одређеном догађају, већ о дешавању које би Белић (1998: 239) окарактерисао као израз „глаголског значења као особине субјектове за дано време“, с тим што овде време заправо није ’дано’, већ ’полази’ временски остаје неодређено.

б) Реч, узета као посебна језичка чињеница, ради ’слагања’ се однекуд преузима: из језичких резерви похрањених у (под)свести онога који их жели употребити – у (под)свести говорника, како се обично каже. Премештањем из једнога у други амбијент она подлеже двојаким операцијама: искључењу из системских корелација и укључењу у односе који се образују у исказној форми: реченици, субреченичним и надреченичним, или нереченичним низовима речи. Први тип односа – у систему – Де Сосир (1969: 46) назива асоцијативним (или парадигматским), а други – синтагматским.

в) Постоји трећи тип односа: они се добијају „у ситуирању предикације у одређени временски простор“, односно у ’актуелизацији’: „[...] актуелизација је повезивање семантичке структуре реченице с њеном прагматичком структуром, а тим путем и са говорном ситуацијом“ (Пипер и др. 2005: 27).

У прагматичку структуру реченице улазе [...] елементи помоћу којих се пропозиција повезује с конкретном говорном ситуацијом и њеним учесницима [...] На пример, у реченици – *Ми смо седели онде.* – перфекатски облик глагола у предикату локализује означену ситуацију у прошлост у односу на време говорне ситуације, лични облик глагола као и лична заменица упућују на групу лица међу којима је говорник, а заменички прилог упућује на место означене ситуације у односу на место на којем се налази говорно лице.

3. Ваља нама сада некако дефинисати ’контекстуализацију’. Сву-да у нашим примерима време које показује презент једнозначно од услова његове употребе.

а) Танасићев израз 'временска детерминација глаголским облицима' морао би донекле бити преформулисан. Још је Стојан Новаковић (1902: 1) устврдио: „Језик у употреби није ништа друго него низ речи сложених у реченице“. 'Слагање' се врши по одређеним начелима, од којих је први: опис предмета споразумевања; – а други: избор речи које одговарају описаном предмету, на једној страни, те обличка конвергенција, односно обличко прилагођавање које одговара међусобном односу речи у описној конструкцији, а и сврси с којом се 'слагање' обавља, тј. с којом се гради и употребљава реченица, боље: исказна форма – и које је израз тих односа.

б) Један од појмова који се тиче односа међу јединицама у амбијентима како смо их горе дефинисали – у систему, у исказној форми или у условима у којима се врши споразумевање – Танасић узгред помиње подназивом 'контекст'. Контекст је кратко дефинисан код Клајна и Шипке (2008 s.v.) као: „1. говорна или мисаона целина којој припада нека реч, реченица и сл., и на основу које се одређује тачно значење и смисао датог дела говора. 2. оно са чим посматрана појава чини целину, у оквиру чега добија прави смисао или израз“. С тим у вези, 'слагање', тј. укључење јединица у дати амбијент већ смо назвали 'контекстуализацијом'. 'Премештање' из једнога у други контекст сврсисходно је онда обележити термином 'трансконтекстуализација', односно ако употребимо мање екстреман израз, онда 'преконтекстуализација' или сл.; а измештање је онда 'деконтекстуализација'.

в) Контекстуализацијом деконтекстуализована (нпр. изузета из система или у сврху цитирања или сл. преузета из неког изворног говорног амбијента) или ванконтекстна, самостална језичка јединица, постаје део шире целине, било да се ради о говорним формама или ситуацији у којој се употребљавају као средство споразумевања.

г) На овом ступњу наше расправе поставља се питање о две ствари: прво, о томе које и какве 'целине' могу чинити контекст; а друго – које могу подлећи контекстуализацији. Оно што о томе мисли А. Белић (1998: 34) упућује на то да постоји и извесна разлика међу тим 'целинама', али по правилу она није стриктна.

(1) Објашњавајући 'самосталност'/ 'несмосталност' речи он пише:

Да се све речи могу јављати у реченици, то је добро познато и о томе не треба трошити речи. Питање је само у овоме: које се речи морају јављати у реченици или у реченичним деловима (у групама речи, такозваним синтагмама), а које се речи могу јављати и изван реченице. Прве речи, које се могу јављати само у групама речи (у синтагма-

ма) или у реченици, ја називам несамосталним речима, а оне које се, не губећи ништа од свога значења, своје функције и свога облика, – могу јављати и изван реченице и изван синтагме – ја називам самосталним речима.

(2) Смисао Белићевих експликација постаје јаснији када он у наставку расправе на истом месту изјављује „да се у овом правцу као тачка посматрања узима нешто што је шире од реченице, али што, поред осталог, и њу обухвата.“

То је целокупност говора или језика. Јер самостална реч, група речи (синтагма) и реченица обухватају све оно што се може назвати потпуношћу изражајних средстава једног језика [...] Све су ове три категорије, наравно, узете само утолико уколико претстављају засебне, самосталне језичке категорије (исп. *камен*, *господска кућа*, *вештар бесни*), тј. такве које су саме собом довољне да се њима може исказати у потпуности оно што обележавају.

Реч је по Белићу о 'говорном тоталитету' по себи, али се нама чини да се ту ради о језичким 'целинама' сложенијег састава које су кадре да у себе приме јединице нижег структурног ранга. За реч то су синтагма и реченица, а за реченицу то су шире конструктивне целине каква је на пример вишереченична исказна форма, или текст/дискурс састављен од низа таквих форми.

Уместо 'исказати' боље би било рећи 'описати', јер, само исказна јединица „може исказати у потпуности оно што обележава“, док низови мономног ('камен') и полиномног типа ('господска кућа') само називају свој садржај, без 'потпуног исказивања'.

4. Ако се сада вратимо Танасићевој расправи о личним глаголским облицима – прво ваља погледати како он заправо гледа на контекстуалне прилике у којима они функционишу.

а) Први проблем отвара 'актуелизација' како је дефинисана у књизи и како смо је горе навели. Она се тиче реченичне структуре, тј. по Пиперу 'пропозиције', апстрактног садржаја добивеног из системских значења речи (Пипер и др. 2005: 27):

Предикатско-аргументска структура као значењска структура реченице назива се пропозиција. Свака пропозиција смештена је у одређени модални оквир [...] и локализована је у односу на време говорне ситуације (а често непосредно или посредно и у односу на простор говорне ситуације), чиме се значењска структура реченице уклапа у прагматичку структуру реченице.

У прагматичку структуру реченице улазе, дакле, елементи помоћу којих се пропозиција повезује с конкретном говорном ситуацијом и њеним учесницима [...]

(1) Није одавде сасвим јасно где је ситуирана сама пропозиција: да ли 'слагање' елемената од којих се састоји чини део самога 'говорног чина' (Серл 1991), или представља неку виртуелну основу, модел или образац, по којем настаје реченица. У сваком случају ипак је значајно сазнање да постоји дистинкција између апстрактног ('когнитивног') и конкретизованог вида семантичке структуре реченице (/исказа).

(2) У питању је и однос двеју структура, тј. шта је заправо актуелизација: да ли потоња настаје из прве некаквим превођењем појмовног садржаја у структуру сачињену од конкретних сазнајних елемената, или простом пројекцијом апстрактне структуре на реалитете обележене речима у саставу реченице (/исказа). Први би се процес могао сматрати прекодификацијом, а други заправо преконтекстуализацијом: из контекста апстрактних системских односа у односе засноване на структури описаног реалитета. По ономе што – у сагласности са прашком теоријом¹ – износе аутори (Пипер и др. 2005: 25), реченица је заправо само виртуелна подлога исказа, а овај потоњи је изговорена реченица:

Реченица која је исказана (изговорена или написана) у конкретној говорној ситуацији, са одређеним комуникативним циљем јесте исказ. У примеру *'Он зове' је реченица.* – сегмент *Он зове* није исказ, али у примеру *Он зове. Пожури.* – *Он зове* је и реченица и исказ (ако је употребљен у одређеној говорној ситуацији са одређеним комуникативним циљем).

б) Мука је само што је *Он зове* у оба случаја „употребљено у одређеној говорној ситуацији са одређеним комуникативним циљем“. Само што је у првом случају изговор мотивисан поучавањем о суштини комуникације, док је у другом употребљен ради извештавања о ономе на што речи у његовом саставу упућују. Битно је овде да реченица у оба вида има идентичну структуру, а разликује се по интенционалном моменту. Излази да је конкретни вид реченице – исказ – само интенционализовани вид реченице као неинтенционалне структуре. Актуелизација је, по томе – интенционализација дате (пропозитивне) структуре.

в) Аутори ипак говоре о средствима актуелизације, која представљају (или постају уношењем у структуру) реалне елементе реченице, што ће рећи да мисао о пројектовању мора бити одбачена, а теорија (пре)контекстуализације представља једину солуцију за објашњење

¹ Исп. Симић – Симић Јовановић 2017/1: 100.

'слагања' компонената у структуру реченице (/исказа), или по Пиперу и др. (2005: 25–26), преиначењу реченичне структуре у исказну форму:

У структури реченице постоје посебна средства (пре свега, лични глаголски облици, личне и показне заменице) којима се она може везати за говорну ситуацију и постати исказ. Везивањем за говорну ситуацију реченица се актуелизује. У процесу актуелизације реченичног садржаја реченица се преводи из језичког система у говор. На пример, у реченици *Ти данас ђолажеши испити* садржај реченице 'полагање испита' везује се за говорну ситуацију заменицом другог лица, која упућује на саговорника, као и прилогом *данас* и глаголом у презентском облику, који упућује на време говорне ситуације и тиме актуелизује садржај дате реченице.

5. Унутар појма актуелизације Танасић расправља још о неким појавама које доводи у везу са појмом контекста. У вези са категоризацијом глаголских значења на индикативна и релативна, и употребу „при режиму временске трансформације“, он пише и следеће (Танасић 2005: 347):

Временска трансформација глаголског облика значи његову употребу у одређеним контекстуалним условима за исказивање времена које није карактеристично за дати глаголски облик. При таквој употреби временских глаголских облика моменат говора не служи као референтна тачка. Такву употребу презента [...] могу илустровати следећи примери: – *Идем ја јуче и срећнем стариог пријатеља*. – *Суџира идемо у ђозоришће*. – Таква употреба временских глаголских облика служи за приближавање прошлих и будућих радњи њиховим представљањем тако као да се врше у садашњости [...].

а) Што је речено може важити за презент, јер нпр. перфекат и футур се понашају друкчије: *Ишао (сам) ја јуче улицом* [...] – *Суџира ћемо ићи у ђозоришће*. – Прилошка реч у последња два случаја само прецизира време у прошлости или будућности, што је заправо случај и у примерима са презентом. Сам презент је облик који у оваквим приликама радњу 'приближава садашњости' из простог разлога што је његово основно значење садашњости, а прилошка реч утиче на осећај проширености садашњег времена и на ('блиску') прошлост или будућност. Реч је, дакле, о 'слагању'.

б) Али сви ови случајеви поучни су у једном посебном правцу. Наиме, питање је шта се дешава са реченицом када је у њу импостирана прилошка одредба? – Одговор је: она постаје 'проширена'. Термин 'трансформација' без сумње је на правом месту. Но шта је онда са личним глаголским обликом? – Он мења контекст: налази се у другом

окружењу, зато мења и значење: оно бива прецизирано, или се у неком правцу помера. Преконтекстуализација изазива овде пресемантизацију.

6. Сличну појаву као што је управо описана аутор у подробнијем прегледу грађе назива 'транспозицијом' у прошлост (Танасић 2005: 376), нпр. *Седим ипак јуче за сџолом и слушајем весџи*; или будућност (382), нпр. *Ауџобус љолази џек ујуџуру*. У Симеонову речнику (1969 s.v.) стоји да је трансформација „преображај, преобразба, претворба, обрат, промјена, метаморфоза, преокрет“, а транспозиција „пријенос, преношење из једног подручја на друго“. Једно је, дакле, промена облика, састава или сл., а друго премештање с једног места на друго – унутар структуре или изван ње (или сван унутра, изнутра ван) или сл. У терминима који проширују појам контекста и контекстуалности појаве представљају 'претекстуализацију' и сл.

а) Питање је како схватити транспозицију у прагматици личних глаголских облика, и како је објаснити. Поћи ћемо од Танасићевог појма 'референтна тачка' (в. горе), и имплицитног објашњења да се она (код презента) може, али не мора поклапати са 'временом говора'. Узећемо да је 'референтна тачка' заправо време дешавања онога на што упућује глаголски облик. Време говора у том би се случају могло назвати и 'тачком (временом) реферисања' о радњи.

б) Под одређеним условима и 'време говора (реферисања)', као и време догађања, може на парадоксалан начин бити измештено из позиције реферисања. То се дешава кад говорно лице обавештава о 'туђем говору' (Ковачевић 2012), нпр.: – *Вера је испричала да се Дарко и Ана ипак састају и да ће се ускоро венчаџи*. – Презент '(да) се састају' и футур '(ће) се венчати' временски су оријентисани према перфекту 'је испричала', а не према времену обавештавања о Вериној причи. Такве случајеве Танасић назива 'релативом', али у тај појам укључује употребу личних глаголских облика у свим зависним реченицама: нпр. (стр. 365): „обликом презента исказују се релативне прошле радње само у зависнословеним реченицама, и то тако што се у управној клаузи налази неки претеритални глаголски облик, а презент се јавља у зависној клаузи“ (*Гледао је како се кола сџушџају љрема барушџини*. – *Послови ће џрајаџи док не љадне снег*). Танасићева идеја сводљива је на Белићев став: „Цео смисао зависности или зависног индикатива, тј. релатива, који је у основици сваке зависности, у томе је што се временско значење (или начинско) какве зависне реченице доводи у склад са главним или управним временом главне реченице“ (Белић 1998: 252). Касније је тај став Белићев превазиђен, па је утврђено (исп. Симић 1966: 153): „[...] у допунским реченицама вре-

ме релативно употребљених глаголских облика обично се одређује у односу на време радње управног глагола; – а у одредбеним само у одређеним случајевима“.

7. Но ово су споредни моменти који нам само за тренутак одвлаче пажњу. А на главном правцу наше расправе о контексту и контекстуализацији стоји још значајнија ствар на коју је Танасић скренуо пажњу. То је утицај врсте реченичних односа, а с тим у вези и синтагматских односа у целини гледано – на понашање сваке јединице по себи. Врсте односа које сугерира Танасићев појмовни апарат крећу се од линеарне сучељености двеју синтаксички потпуно дискретних јединица (*Облачи се, сигурно ће бићи кише*), коју можемо назвати (нешто шире схвативши основно значење термина)² јукстапозицијом јединица; преко апозиције: колокације истозначних назива или описа (*Иван Кнежевић, кнез од Семберије // Кнез Иво од Семберије; – Научници испијрају ојак болести, љокушавају утврдићи ефикасну терапију љоштив ње*); споја двеју јединица од којих једна упућује на особину или сл. друге, о дређује је – атпозиција (*добра мајка, љешко живећи; – Дошао сам у сред; – Мајка ће доћи кад зађе сунце*); до интрапозиције – импостираности садржаја једне јединице у семантички потенцијал друге, чије значење тим постаје конкретно (*Утврдили су узрок болести. – ’утврдити’ своје значење употпуњује прако допунског ’узрок’*).

3. Сводне напомене

1. Преведено у појмовни систем ’контекстуализације’, оно што је утврђено у претходној расправи добија термилошке ознаке јукстаконтекст, апоконтекст, атконтекст и интраконтекст.

2. Свака од названих врста контекста има своје специфичности, о којима је већ било речи, дакле: јукстаконтекст се тиче јединца које су постављене у јединствени низ јединица, али задржавају обличку и значењску самосталност; апозиција се тиче јединица које су повезане идентитетом садржаја на који упућују, а не морају бити облички повезане; атпозиција подразумева да једна од јединица, или једне од јединица у конструкцији упућују на особености онога што назива друга; интрапозициони однос постоји између речи која није довољна да сама упути на конкретни садржај, и речи или конструкције која тај садржај описује.

² Исп. Симеон 1969 (s.v.): „spoj dvaju ili više riječi prostim stavljanjem pored sebe“.

ЛИТЕРАТУРА

- Клајн–Шипка 2008: Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник сѣраних речи*, Нови Сад: Прометеј.
- Ковачевић 2012: Милош Ковачевић, О граматичко-стилистичком термино-систему туђег говора, *Српски језик XVII*, Београд, 13–38.
- Пипер и др. 2005: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синѣакса савременога српског језика. Просѣа реченица*, у ред. Милке Ивић, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска.
- Серл 1991: Џон Серл, *Говорни чиновни*, Београд: Нолит.
- Симеон 1969: Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Симић 1966: Радоје Симић, Глаголска времена у зависним реченицама, *Наш језик XV/1–2*, Београд, 1–77; *Наш језик XV/3–4*, Београд, 121–157.
- Симић – Јовановић Симић 2017: Радоје Симић, Јелена Јовановић Симић, *Српска синѣакса*, 1–7, Београд: Научно друштво за неговање српског језика, Јасен.
- Сосир 1969: Фердинанд де Сосир, *Оѣиѣа лингвистѣика*, Београд: Нолит.
- Танасић 2005: Срето Танасић, Синтакса глагола, у: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синѣакса савременога српског језика. Просѣа реченица*, у ред. Милке Ивић, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска, 345–476.
- Тома 2007: Paul-Louis Thomas, Ка одређењу 'инваријанте' глаголског вида, *Научни сасѣанак славистѣа у Вукове дане 36/1*, Београд, 53–65.

Radoje D. Simić

Jelena R. Jovanović Simić

MEANING AND CONTEXT: SOME PROBLEMS ABOUT THE SIGNIFICANCE AND USE OF VERBAL PERSONAL FORMS

Summary

The authors of this paper deal with the concept of 'context' and 'contextualization' introduced by Sreto Tanasic in his considerations of the use of personal verb forms. We will try to describe and define this term in more detail.

Keywords: meaning, (juksta/apo/at/intra) context, contextualization, verb form.